

TOELICHTING bij het besluit tot vaststelling van een beschermd dorpsgezicht ex artikel 20 van de Monumentenwet te OOSTERBUREN, gemeente Schiermonnikoog.

Het beschermde dorpsgezicht omvat het op de kaart (Rijksdienst voor de Monumentenzorg, tek. nr. 065) door een stippellijn omgrensde gebied (nb. niet toegevoegd bij de CV).

Gedurende de Middeleeuwen was het eiland Schiermonnikoog in het bezit van de klooster Klaarkamp dat omstreeks het jaar 1166 in Rinsumageest werd gesticht. De kloosterlingen, die behoorden tot de orde van de Cisterciënzers, bewoonden het eiland, dat door de schiere of grijze monnikspij de naam Schiermonnikoog kreeg.

Evenals de andere kloostergoederen in Friesland, werd het in 1580 gesecculariseerd en ging het eigendom over op de provincie. Door de Staten van Friesland werd Schiermonnikoog in 1638 als heerlijkheid verkocht en kwam spoedig daarna in het bezit van Johan Stachhouwer, Heer van Rijsbergen, in wiens familie het bleef tot het midden van de 19de eeuw. In 1858 werd het eiland geheel aan mr. J.E. Banck overgedragen, die het op zijn beurt in 1893 verkocht aan Berthold, graaf Bernsdorff. Tot 1945 behoorde het tot deze Duitse grafelijke familie. Na als vijandelijk vermogen in beslag te zijn genomen, kwam alle grond in handen van de Staat der Nederlanden.

Eeuwenlang is Schiermonnikoog door wind en water belaagd, waardoor een sterke verplaatsing, die in de laatste 400 jaar minstens 2½ km heeft bedragen, in oostelijke richting plaats vond. Op het thans verdwenen westelijk deel stond de nederzetting Westerburen, en ook het huis "Binnendijken", de woonstede der Stachhouwers, was hier gelegen. De kerk en verscheidene huizen van dit dorp werden door verstuiving van de duinen in 1715 afgebroken en meer landinwaarts opnieuw gebouwd. Maar ook deze nieuwe plaats werd al spoedig bedreigd en was in 1760 vrijwel geheel in zee verdwenen.

Omstreeks 1720 werden nabij de Oosterduinen de eerste huizen gebouwd, waaruit het huidige dorp Oosterburen is gegroeid. Door de zorg van de toenmalige landheer werd deze nieuwe nederzetting zeer regelmatig aangelegd. De eerste bebouwing bestond uit twee rechte, evenwijdig aan elkaar lopende stroken, de huidige Voor- en Middenstreek, op een onderlinge afstand van 12 à 13 meter. Na 1760 is aan de noordzijde op ± 80 meter een derde strook, de Langestreek, hieraan toegevoegd. In het westen vangen de drie streken op gelijke hoogte aan. De Voor- en Middenstreek kregen een lengte van ± 250 meter, de Langestreek daarentegen groeide geleidelijk tot 500 meter lengte. Behalve aan de rechtlijnige aanleg werd ook aan de bebouwing grote zorg besteed. Keurig werden de eenvoudige maar stijlvolle woningen onder diepe zadeldaken met de topgevels grenzend aan de straat in één rooilijn gerangschikt. Op vrijwel gelijke wijze werden de kleine voor- en achtererfjes zijdelings door lage stenen muurtjes afgescheiden, aan de wegzijde kregen zij een houten omheining. Aan de buitenzijde van de Voor- en Langestreek werd een smal voetpad aangelegd, dat de diepe overtuinen van de woningen afscheidde.

Ook thans zijn deze paden nog ongeschonden aanwezig en levert een wandeling er langs tal van verrassende beelden op.

Het ± 80 meter brede terrein tussen de Midden- en Langestreek is reeds lang de gemeenschappelijke groene ruimte, waar oudtijds de was ter bleek werd gelegd. Door het hoge geboomte heeft het thans de gedaante van een langgerekte brink. Opvallend is dat de gehele structuur van Oosterburen ongeschonden bewaard is gebleven. Ook de bebouwing heeft, ondanks de vele vernieuwingen, het karakter goed weten te behouden. In het oostelijk dorpsdeel is het thans als jeugdherberg ingerichte slot Rijsbergen gelegen, de uiterlijk vernieuwde in 1757 gebouwde woonstede der Stachhouwers. Op de plaats waar nu de uit 1866 stammende kerk staat, stond voordien de kerk uit 1762. Omgeven door een rechthoekig omheind kerkhof, waarvan de begrenzing bestaat uit een hoogbeplanting, vormt dit gebouw met de er naast gelegen woonhuizen, het centrum van het dorp.

Van de eerste huizen die werden gebouwd zijn slechts enkele gaaf bewaard gebleven. Het enige pand, waar nog een Lytj Hùs bij wordt aangetroffen, ligt aan de Voorstreek en is genummerd Middenstreek 5.

De bijzondere stedenbouwkundige aanleg van de plaats, het karakter van de langgerekte bebouwing, de royale tuinen, maar ook de talrijke bomen verlenen aan het dorp een schilderachtig aspect. De compositie van al deze onderdelen levert een beeld op dat van belang is wegens het karakter en de schoonheid van het geheel.

Bijzondere zorg voor het doen voortbestaan van dit harmonisch dorpsbeeld is geboden.

De aanwijzing tot beschermd dorpsgezicht op grond van artikel 20 van de Monumentenwet heeft dan ook ten doel, zonder dat daarbij een algehele bevrozing wordt beoogd, door middel van stedenbouwkundige maatregelen het historisch dorpsaspect voor de toekomst veilig te stellen.

Kaart, behorende bij de aanwijzing als beschermd dorpsgezicht in 1969.

Het gebied binnen de stippellijn vormt de begrenzing van het beschermd dorpsgezicht.

LITERATUUR

Dijkhuis, R. Schiermonnikoog, een drieluik. Leeuwarden 1988.

Mellema, L. Schiermonnikoog; Lytje Pole. Haren 1973.

Schroor, M. De wereld van het Friese landschap. Groningen 1993.

Waddenland; Het landschap en cultureel erfgoed in de Waddenzeeregio (red. D. van Marrewijk, A. Haartsen). Groningen / Leeuwarden 2001.

COLOFON

Uitgave van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, februari 2004.

Tekst: ir. J.O.D. Kloosterman, drs. L. Prins (tevens eindredactie).

Afbeeldingen:

titelpagina: foto RDMZ, 1964

afbeelding 1: kadastraal minuutplan, te vinden op:

www.dewoonomgeving.nl (bewerking kaartbladen: ir. L.P.J. van de Goor, RDMZ);

afbeelding 2: Dijkhuis, R. Schiermonnikoog een drieluik. Leeuwarden 1988, blz. 11;

afbeelding 3: collectie Rijksdienst voor de Monumentenzorg;

afbeelding 4, 5: Copyright Topografische Dienst, Emmen;

afbeelding 6 t/m 8: ir. J.O.D. Kloosterman, RDMZ